

EKM Teaduskirjastus
Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Eesti folkloristide 6. talvekonverents

Haldjas 15: Pärimus ja Internet

TEESID

3.–4. veebruar 2011
Jõgeveste

Koostajad Helen Hanni
Maris Kuperjanov

Konverents on seotud sihtfinantseeritava teadusteamaga SF0030181s08 „Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” ja Eesti Teadusfondi grandiga 8137 „Kultuuriprotsessid Interneti kogukondades. Narratiivid, väärtushinnangud ja kohaloomine”

Konverentsi läbiviimist toetavad Eesti Kultuurkapital ja A. Le Coq

ISBN 978-9949-446-82-7 (trükis)
978-9949-446-83-4 (pdf)

© EKM Teaduskirjastus
EKM FO

Piltlikkuse rollist fraseologismi mõistmises

Anneli Baran, Eesti Kirjandusmuuseum

Fraseologismide puhul on tavaks rääkida nende piltlikkusest. Mida tuleks aga mõista piltlikkuse all täpsemalt? See mõiste omab nii üldisemat (kujundlikkus) kui kitsamat tähendust (ilmekus, visuaalse pildi kaudu toimuv). Keelelise üksuse puhul saab seda mõista omadusena ärgitada visuaalset kujutlust. Nii ongi suure osa fraseologismide puhul otsene tähendus sedavõrd piltlik, et kogu sündmus on visualiseeritav. Sellisel juhul täiendavad fraseoloogilist mõistmist individuaalsed ettekujutused. Ka psühholingvistilised eksperimendid kinnitavad, et keelekasutajad võivad fraseologismi mõtestamisel teadlikult seesugustest kujutluspiltidest n-ö tõukuda. Samas võib idiomaatilisemate väljendite sisuplaanis olla tegemist siiski reaalses maailmas võimatute sündmuste ja toimingute absurdse kujutamisega. Absurdsus seisneb väljendusloogika rikkumises: sõnakomponendid, mis vormiliselt seostuvad kehtivate süntaktiliste reeglite alusel, ei moodusta maailmapildiga haakuvat tähendust ja tulemuseks on oma ebaharilikkuse tõttu naljakad assotsiatsioonid. Sellistel nn mittehaakumistel rajanevad fraseologismid võivad olla väga erineva struktuuriga: siia kuuluvad idioomid, metafoorsed võrdlused, naljasõnad, tõrjevormelid, nimetused. Oma ettekandes vaatlengi lähemalt niisuguse iseloomuga väljendeid.

Ettekanne saab teoks sihtfinantseeritava teema SF0030181s08 „Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” ja riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu 2009” projekti EKKM09-150 „Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas ja fraseologismide allikpublikatsioon „Monumenta Estoniae Antiquae” sarjas” toel.

Missing Stereotypes and Stereotypes in Excess

Lina Gergova, Estonian Literary Museum / Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, BAS

The ethnostereotypes combine processes of education and ethnic identity-building. In this sense, the ethnostereotypes depend on the culturally formed knowledge on the everyday level as well as on the ethnic borders drawn on the same level. However, these two parts of ethnostereotypes' forming should not be always available but they are mutually connected and we can draw some hypotheses on the base of these reflections.

During my fieldwork research among the Orthodox Bulgarians in Plovdiv I noticed „missing” ethnostereotypes – about Baltic peoples or nations, and some ethnostereotypes „in excess” – about Balkan neighbors and „famous” nations (Americans, Frenchmen, Englishmen, Germans, Russians, Chinese etc.). So, the “other” usually is the closest in the spatial and historical aspects; the „other” always is around the centre of „our” and in continuous contact with us. He is the mirror where we find ourselves. The Baltic people are in the periphery of this process – they are quite distant, unknown and they are not important for our identity. They are not „others” for us in the full sense of the term because they are not significant for „us”.

Using these research objects and hypotheses, it is possible to define a model of the connection between the process of building ethnic stereotypes, distance between communities and world information channels – i.e. not only the media but also the public culture and various forms of art. So the world is not known enough but the whole world is not important for the particular community. The „others” always could be divided in two groups: the neighbours – different in each case, and the „famous nations” which are close to all over the world.

Rollid ja rollikäitumine interneti esoteerikafoorumites

Reet Hiimäe, Eesti Kirjandusmuuseum

Vaatlen oma ettekandes interneti avatud esoteerikafoorumites (näiteks <http://paraweb.org>, <http://tuulepesa.zzz.ee/>, <http://www.puhastus.planet.ee/forum>, <http://www.vaimumaailm.ee>, <http://foorum.luulevilma.ee> jt) toimuvate vestluste põhjal, kuidas foorumikasutajad loovad oma kasutajanimede ja profiilipiltide valiku kaudu oma virtuaalidentiteeti ning mil määral kasutatakse sealjuures motiive vanemast usundist ja mütoloogiast. Samuti jälgin foorumivestlustes avalduvat rollikäitumist ja püüan välja tuua selle seaduspärasid, funktsioone ja eesmäärke. Näiteks on tähelepanuväärsed „oma” ja „võõra” opositsiooni avaldumine, vaenlase kuvandi loomine ning virtuaalhierarhiate kujunemine nii foorumisiseselt kui teiste foorumitega suhestudes. Huvitav on jälgida ka rollikonflikte näiteks olukorras, kui pretensioonika müstikast pärit kasutajanime all esinev isik asub rääkima oma vaimsetest saavutustest kaasaja teismelise slängi ja rohkeid emotikone kasutades või kui inglite nimedega foorumikasutajad arutlevad oma töötuse ja tööotsingute teemal. Ilmneb, et katsed näidata reaalsel argimaailma imaginaarsena ja soov tavarollidest väljuda võivad tuleneda paljudest erinevatest, kohati ka koostoimivatest tõukejõududest – nii võimu- ja kontrolliihast, ärihuvidest, eskapistlikest ajenditest kui ka tõsisemast vaimse enesearengu soovist.

Teesid valmisid sihtfinantseeritava teadusteema SF0030181s08 „Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” raames.

E-õpe ja ÕIS: kas probleem või argipäev?

Tiiu Jaago, Tartu Ülikool

Esmalt tutvustan e-õppega seotud keskkondi (õpiobjektid ja nn sisupaketid, Moodle ja DSpace TÜ raamatukogus; ÕIS – Õppeinfo-süsteem).

Veebikeskkondi kasutava õppetöö kohta Tartu Ülikoolis saab esmaülevaate e-õppe strateegiat puudutavast dokumendist, nt ajavahemik 2006–2010 on TÜ lehel: <http://www.ut.ee/590864>. Põhimõtteliselt käsitleb dokument kolme ala: õppijakeskse õppetöö toetamine (e-õppe võimalused); e-õppe loomise tugi (alustades õppejõudude koolitusest ning lõpetades õppejõudude, haridustehnoloogide, tuutorite ja programmijuhtide koostöövõimaluse kujundamisega); tehnilise baasi tagamine.

Toetusprogrammidest finantseeritavad õpiobjektid ja e-kursused on leitavad Tartu Ülikooli Raamatukogu repositooriumis DSpace: <http://dspace.utlib.ee/dspace/> (vt keskkonna täpsemat selgitust TÜ kodulehelt: <http://www.ut.ee/590933>).

2009. aastast on Tartu Ülikoolil oma Moodle-keskkond: <http://moodle.ut.ee>, mis on osalt ühendatud ÕISiga (nt keskkonda sisenemine), osalt on see ühildamine töös (nt registreerumine ainele ÕISis ja kursusele Moodles, õppejõududel eksamiprotokollide koostamine).

2009. aasta sügisest ilmub TÜ e-õppe ajakiri <http://www.ut.ee/etu/>, millest praeguseks on ilmunud kolm numbrit. Ajakirjas tutvustatakse e-õppe ajalugu, kujunemist ja kursusi, kirjutavad nii õppijad kui ka õppejõud, kõneldakse nii arvude ja statistika keeles kui ka kogemustest ja muljetest.

Teiseks puudutaksin küsimusi, mis minu tööpraktikas on probleemiks osutunud. Jättes kõrvale tehnilised jms valdkonnad, peatun peaasjalikult informatsiooni esitamiskohtade ja -viiside ülekülluse küsimusel.

Kolmanda teemaringina küsin, kas e-õpikeskkonnad on internetikogukondade tekkimise teenistuses või mitte. Vaatlen veebikursustel õppijate sõnastatud tagasisidet nii kaasõppijatele kui ka kursusele.

Infotehnoloogiast tantsufolkloristikas: kogemusi ja probleeme

Sille Kapper, Tallinna Ülikool

Traditsioon luuakse alati olevikus, kasutades minevikulist ainet. Kuni meie sajandi alguseni võis Eesti pärimustantsu minevikust huvituja tugineda peamiselt sõnalistele kirjeldustele. Filmitud tantsude vaatamine muutus mugavaks alles digitaaltehnikaga. Tänapäevaks valminud Kihnu tantsude videoantoloogia¹ idee eest võlgneme tänu Anu Visselile, kes 2005. aastal alustas granditaotlust eesti rahvatantsude algupärase koreograafilise teksti ja esitusviisi uurimiseks. Anu saatuse tahtel pooleli jäänud tööd jätkates analüüsisin Eesti Rahvaluule Arhiivis jm leiduvaid Kihnu tantsude salvestusi.

Anu Visseli sõnastatud uurimisküsimus autentsete ja stiliseeritud tantsuesituste erinevusest pole aktuaalsust kaotanud. Pärimustantsu huvilised väljendavad tihti soovi „pöörduda tagasi algallikate juurde”, otsitakse „originaalset” või „loomulikku” tantsu. Autoritantsu publitseeritud salvestuste hulk kasvab progresseeruvalt, ent avaldatud on pärimustantsude sõnaliste kirjelduste järgi tehtud rekonstruktsioone. Pärimusmuusika kontsertidel ja pärimustantsu õpitubades ootab publik avatu ja vastuvõtlikuna killukesi minevikust, et kokku panna oma pärimustants. Sellises olukorras oli äärmiselt oluline teha avalikkusele kättesaadavaks pärimustantsude arhiveeritud audiovisuaalsalvestused.

Ühes andmete analüüsi ja avaldamisega algavad aga ka probleemid ja küsimused. Arusaadavatel põhjustel ei ulatu film ja video ajalises mõttes väga kaugele minevikku, ent neil jäädvustatu jääb kogukonnavälisele vaatajale ometi kaugeks. Salvestustega töötamisel veendusin, kuidas tantsu vaatamine on selle mõistmiseks küll äärmiselt vajalik, kuid mitte piisav. Audiovisuaalsalvestus ei asenda füüsilist kontakti pärimustantsijaga. Isegi konteksti on võimalik digitaalselt vahendada, tantsija kehatunnetust aga mitte. Iga keha ajalugu on erinev ja eriti erinevad on need siis,

¹ Kihnu tantsud, DVD I, Tantsutüübid ja -variandid Kihnus 1931–2009. Antoloogia koostaja Sille Kapper. Eesti Kirjandusmuuseum ja Tallinna Ülikooli Kunstide Instituut 2010

kui kehad elavad erinevates ajalooperioodides. Kui aga meile huvi pakkuva tantsu aeg ning meie aeg on erinevad, saab vaatamisest paraku ainus võimalus olemasolevaid sõnalisi andmeid täiendada. Salvestuste ajalises järgnevuses vaatlemine toob esile tantsude muutumise ning lubab oletada selle põhjuseid, näiteks lavakultuuri mõju. Videopiltide kõrvutamisel ilmnevad varem kirjeldamata detailid, individuaalsed stiilid ja kogukonna üldisest foonist erinevad tantsukompetentsid.

Teine probleemidering seostub valikutega, mille antoloogia koostaja peab tegema. Meelelahutustants on oma üldolemuselt teatavasti rahvusvaheline. Kus algavad ja lõpevad Kihnu tantsud? Kui kaua peab tants olema kogukonnas kasutusel või mitu inimest peaksid seda oskama, teadma, Kihnu tantsuks nimetama? Avaldatu muutub kiiresti eeskujuks, nagu seni on näidanud trükis avaldatud tantsukirjeldused. Kas seda teades moestlänud tantsu meenutamise, õppeprotsessi või esinemissituatsiooni näitamine toob kasu või kahju? Kas eeldada, et vaataja loeb kommentaare või arvestada, et vaataja silmis domineerib liikuv pilt? Kui kaugele saab ulatuda koostaja vastutus kogumiku hilisema kasutamise eest?

Pärimustantsude audiovisuaalsed jäädvustused aitavad mõista, kuidas on kogukond erinevatel aegadel oma traditsiooni loonud. Kuidas aga mõjutab materjalide uurijapoolne mõtestamine ja avaldamine kogukonnasisest ja -välist traditsiooniloomet edaspidi?

Ühe piirkonna uuring võiks jätkuda minevikumosaiigi kokkupanekuga mujalt Eestist salvestatud materjalidest. Samas aktualiseerib infoühiskond ka tantsufolkloristikas hoopis uusi küsimusi. Näiteks on linnakultuuri kuuluvate tänavatantsude oluliseks õpikanaliks veeb. Kas sinnapoole liigub ka kunagine külatantsupärimus? Omaaegne sõnaliste kirjelduste kanoniseerimine koos audiovisuaalse info puudusega tõi kaasa rahvusliku lavatantsustiili kujunemise. Praegune aeg annab võimaluse jälgida, mis juhtub, kui uus kehakogemus luuakse just visuaalsuse põhjal. Pärimustantsu olemuslik väärtus pole ju selles, kuidas see välja näeb, vaid eeskätt selles, mida tantsija tunneb. See teeb pärimustantsu hoopis eripäraseks uurimisobjektiks tänapäeva virtuaalses ja aina visuaalsemas kultuurisituatsioonis.

Ettekandes kasutan ETF grandid 7321 toel valminud uurimuse „Eesti rahvatantsude algupärane koreograafiline tekst ja esitusviisid audiovisuaalsete fikseeringute põhjal” tulemusi.

Koht ja paik loitsudes

Mare Kõiva, Eesti Kirjandusmuuseum

Tutvustan ettekandes eesti loitsude andmebaasi ettevalmistustöid, põhimõtteid, struktuuri ning vaatlen lähemalt ühte loitsutekstide ja neid saatvate rituaalide segmenti: koha ja paigaga seotud andmeid.

Mahukaid loitsutekstide väljaandeid on koostatud ja avaldatud Euroopas kogu 20. sajandi vältel, eriti algus- ja lõpukümnetel, tänaseks on alanud uute või täiendatud väljaannete koostamine. Tekstiväljaannetega samasse perioodi langeb ka akadeemiliste uurimuste laine. Loitsuandmebaasidest esimese rajas Jonathan Roper, kes lõi sellega arvestatava standardi.

Vaatleme lähemalt kahte ruumikategooriat: tekstide ruumistruktuuri koos referentspaiga karakteristikutega ja teksti toetavat rituaaliruumi. Kuigi loitsutekstides ja neid saatva tavandi esitamise juures peaksid kohaseosed olema väga olulised, on üleskirjutatud tekstides koht ja toimumispaik määratletud toimumisajast harvem ja ebatäpsemalt. Siiski sisaldavad tekstid teateid elamisruumist ja selles valitsevatest sotsiaalkultuurilistest suhetest, nagu ka müütilisest maastikust. Täiendavad nõuded on sagedamini seotud ilmakaare või perifeersusega, eriti avalikus ruumis asuvate ehitiste puhul. Rituaali esitamisruum on konkreetne külamaastik. Üleskirjutus annab siiski vaid üldsuuna ruumisuhete mõistmiseks ja napp kirjeldus seab lugeja/välisvaatleja vajaduse ette rekonstrueerida ruumi ja paiga suhted.

Ettekanne on seotud sihtfinantseeritava teadusteemaga SF0030181s08 „Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” ja Eesti Teadusfondi grandiga 8137 „Kultuuriprotsessid Interneti kogukondades. Narratiivid, väärtushinnangud ja kohaloomed”.

„Vähe peksti meid, lolle!": Sovetiaeg postsotsialistlikus huumoris

Liisi Laineste, Eesti Kirjandusmuuseum

Huumorit peetakse teraapiliseks vahendiks, mille abil saab lee- vendada nii oleviku kui mineviku painet. Näiteks terav ja enese- kriitiline poola väljarändajate huumor annab mitmekülgse pildi nii nende endi kui ka nende vastuvõtjate selle aja emotsioonidest ja igapäevaelust (vt Brzozowska 2004, poolakate Ameerika-tee- malistest naljadest). Kuid huumori nime all presenteeritakse vahel ka teemasid, mille humoorikuses sihtgrupp kahelda võib. Sellised juhtumid suunavad uurija tähelepanu nähtustele, mis mõjutavad huumori mõistmist – identiteetide konstrueerimine, nalja adres- saadi ajaloolis-kultuuriline kontekst, minevikutaju ja -hinnangud, nostalgia poliitika ning nostalgia tavatähenduste loomine jms.

Käesolev ettekanne käsitleb Eesti riigitelevisiooni originaal- seriaali „ENSV” loomist ja retseptiooni, autorite seisukohti, eel- kõige aga „ENSV” kvalifitseerumist komöödiasarjaks (või selle ambitsiooni ebaõnnestumist). Oluline on see, et stsenaariumi ja idee autorid defineerivad oma loomingut kui „komöödiasarja”. Huumorit peetakse valdavalt kerglaseks, meeelahutuslikuks ja tühiseks, misläbi muutub politiseerunud arutelu nostalgia üle veelgi teravamaks. Tekib küsimus, kas nõuka-aja minevikku vaa- tajal on õigus selle üle nalja visata või on tegu püha lehmaga, mille üle naermine ületab eetilise piiri. Autorid mängivad hea ja halva maitse piiril – nõuka-mälestuste üle nalja heitmine on osa inimeste meelest kohatu ning trivialiseerib kannatusi, mida sel ajal elanud pidid taluma, kuid teisalt on tegu materjaliga, mis paneb teise põlvkonna (need, kes 1980ndatel täiskasvanuks said) nostalgitsevalt heldima.

Seriaali ümber toimivas diskussioonis avalduvad arusaamad sellest, milline nostalgia on õigustatud, kellel on õigus nostalgiat tunda ning kuidas põimuvad ja segunevad arusaamad mineviku meenutamisest. Huumori kohalolek on see, mis ajendab eetilise ja hea maitse küsimuste formuleerimisele, indikeerides emotsioo- nidest ja vastuoludest küllastunud teemade olemasolu.

Diskussiooni käigus üritatakse eristada „hea” ja „halb” nostal- gia. Võib öelda, et kaalukauss hakkab kerkima esimese kasuks:

nn küpse sotsialismiaja kuvand on moes (eelkõige meelelahutus- tööstuses: televisioonis, teatris, mängutööstuses, elamusreisikor- ralduses jm), minevikutunnetuse teravus kaob või asendub aru- saamaga selle unikaalsest (ka rahalisest) väärtusest nii sise- kui rahvusvahelisel turul.

Ettekanne toimub Eesti Teadusfondi grandid 8149 „Kultuuriprotsessid muutumas ühiskonnas: Traditsioon ja loovus postsotsialistlikus huumo- ris” ning sihtfinantseeritava teadusteema SF0030181s08 „Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” raames.

Kirjandus

Brzozowska, Dorota 2004. Polish Jokes about Americans. *Investi- gationes Linguisticae* Vol. XI. Poznań.

Vanad lood uues kuues: maailma nabast, okunevo kristallist ja populaarsest vodkamargist

Aado Lintrop, Eesti Kirjandusmuuseum

Omskist umbes 270 kilomeetrit põhja pool Tara jõe kaldal asuvasse väiksesse ja tollal silmapaistmatusse Okunevo külla ilmus 1992. aastal läti päritolu Radžni (vene internetiallikate järgi Rasma Rozitis, tegelikult ilmselt Rasma Rozīte), kes otsis oma müütilise guru Haidakhani Šri Babaji ülesandel ürgse Hanumani templi asukohta. Samas seostatakse templi otsinguid teise india pühamehe Sathya Sai Babaga, kelle väitel asus kusagil Siberis kunagi Hanumani tempel, kus Sai Baba ise eelmises elus preester oli. Toponüümid Om ja Tara juhatasid Radžni kindlasse piirkonda, tema valik langes väikesele külale, kus polnud isegi õigeusu kabelit, kirikust rääkimata. Ta rajas külla aasrami ja varsti hakkasid levima kuuldused, et küla all maa sees paikneb salapärane mõttekristall, küla lähikonnas olevad viis järve aga on tekkinud Siiriuselt langenud meteoriidi viie killu kokkupõrkel Maaga ning nende vesi on seetõttu imeliste omadustega. Veel hiljem kuulutati Okunevo Maa energiapooluseks ning seostati Šambhalaga. Mõnede arvates asus seal kauges minevikus müütiline Belovodje, mida vanausulised veel möödunud sajandil otsisid. Praegu on Okunevo üldine palverännakute sihtpunkt, seal toimetavad oma rituaale lisaks Šri Babaji jüngritele uuspaganad ja õigeusklikud, imepäraseks tituleeritud järvede veest valmistatav ja kaubamärgi „Пять озер” all müüdiv viin aga on tõusnud Venemaa turul populaarsuselt teiseks vodkamargiks ning levinud ka mujal maailmas.

Imekivist, Šambhalast, Belovodjest ja Siiriusest olen kõnelnud Nikolai ja Jelena Roerichi omamütoloogiast rääkides. Jelena Blavatskaja pidas Šri Babajid tulevase ajastu buddha Maitrejaks, viimase lipu all toimus ka Roerichite suur Aasia ekspeditsioon. Oma ettekandes püüan ma uurida seda, kuidas vanade müütide ihule kootakse meedia, sealhulgas interneti abiga uusi tänapäevaseid rõivaid, kusjuures nagu Roerichite ajal, nii ka nüüd viidatakse sealjuures alatihti teadlaste avastustele, mis justkui kinnitaksid kõige pöörasemaidki teooriaid. Järgnevalt väike väljavõte saidilt Tainoe.ru:

Arheoloogid on leidnud Okunevo kandist neoliitikumist pärinevate kultusehoonete, nekropolide jne jälgi. Väidetakse isegi, et ca 300 000 aastat tagasi eksisteeris selles piirkonnas arenenud tsivilisatsioon. Juba 1993. aastal väitis selgeltnägija Olga Gurbanovitš, et sügaval maa sees on peidus tempel. Aastal 2000 avastati väidetavasti mingi aparatuuri abil, et Koolimäe all on 8–15 m sügavusel mingi massiivne objekt õõnsusega keskel. 2008. aastal olevat samasugust nähtust täheldatud Šaitani järve ääres, kus mõnede arvamuste kohaselt asuski kauges minevikus Hanumani tempel. Hanumani templi keskmeks olevat nn Mõttekristall – 1,2 m kõrge, 8 või teiste andmete kohaselt 72 tahuga hiigelkristall, mis peab pidevalt ühendust kosmosega, pärinedes Satra-nimeliselt planeedilt, mille elanikud ehitasidki nimetatud tempel-observatooriumi. Kristall sisaldab kõiksugu infot inimkonna mineviku, samuti päritolu-planeedi ja selle asukate kohta. (<http://www.tainoe.ru/anomalia/zoni/ano-zoni-Ru-Okynevo.htm>)

Eesti internetikogukondade virtuaalne suhtlusruum 2010. aastal: üks võimalik kaart

Anni Oja, Tallinna Ülikool / Tartu Ülikool

Kui viimaste aastate interneti(suhtluse) arengut iseloomustada ühe sõnaga, oleks selleks „sotsiaalvõrgustikud”. Uued ja olemasolevad suhtluskeskkonnad pingutavad, et juba internetti kolinud suhtevõrgustikke võimalikult palju omavahel rakendada, julgustades internetikasutajaid aina mugavama suhtluse nimel erinevaid suhtlusringe ja -vahendeid ühendama. Ühe ja kõikehõlmava suhtluskeskkonna asemel pannakse rõhku omavahel ühilduvate teenuste ja keskkondade loomisele. Nii kuuluvad ühe aktiivse internetis suhtleja igapäevaellu korraga erinevad keskkonnad, Facebookist Wordpressini, MSNist Elu24-ni. Käesolev ettekanne pakub välja ühe võimaliku virtuaalruumi kaardi loomaks üldpildi sellest, millised suhtlusvormid ja -keskkonnad praegu Eesti internetikasutajate igapäevaellu kuuluvad.

Milles seisneb virtuaalrühma kollektiivsus?

Keskkondade www.perekool.ee ja www.kodutud.com foorumite näitel

Maili Pilt, Tartu Ülikool

Tänapäeva kultuurilise kollektiivsuse ilminguid uurinud Katja Laitinen on juhtinud tähelepanu sellele, et *kollektiivsus on olemas vähemalt teatud määral tunde tasandil ja kollektiivsus sünnib vaid siis, kui inimesed kogevad end kuuluvat või olevat osa sellest kollektiivist* (vt Laitinen 2003: 250).

2005. aastal sünnipäevateemat uurides sattusin internetikeskkonna <http://www.perekool.ee> foorumites lugema foorumiliikmete jutte sünnipäevade tähistamisega seotud isiklikest kogemustest ja silmast-silma kohtumistel oma lähikondlaste eest varjatud tunnetest. Need tekstid nihutasid minu senise uurimisfookuse, milleks oli olnud sünnipäeva kui tähtpäeva kirjeldamine selle väliste märkide kaudu, sünnipäeva tähistamisele omistatavatele tähendustele. Foorumis olemasolevaid sünnipäevateemalisi privaateid kogemusi ja tundeid kirjeldavaid tekste vaadeldes ning ise foorumivestlusi algatades kogesin, kuidas konkreetse virtuaalrühma suhtluse eripära ja minu eelteadmised hakkasid määrama, milliseid andmeid õnnestus koguda ning milliseid uurijaetikaga seonduvaid probleeme tuli seejuures lahendada. Esile kerkinud küsimused (mil määral on varasemad väljaspool interneti kogemusjuttude kogumiseks kasutatud välitööpraktikad kohandavad uurimistööle valitud virtuaalrühmas; milliste välitööprotsessi mõjutavate teguritega tuleks arvestada, et võita uurijana foorumiliikmete usaldus ning kuidas käituda, et mitte kahjustada nende inimeste võimalikku privaatsusevajadust) juhtisid minu tähelepanu uurimisandmete kogumise protsessile. Välitööst endast sai uurimisaines ning kuju võttis doktoriväitekirja teema, mille olen esialgu sõnastanud järgmiselt: „Folkloristlik uurimistöö virtuaalsetes kollektiivides. Välitöömeetodite kvalitatiivseid aspekte”.

Oma doktoriväitekirja kontekstis tunnen vajadust selgitada, milles täpselt seisneb minu uurimisaineseks olevate virtuaal-

rühmade kollektiivsus. Kuidas väljendub vaadeldavate rühmade kollektiivsus rühmaliikmete omavahelises suhtluses ning kuivõrd on see minu kui uurija sisetundest, uurimisteedest ning eesmärkidest lähtuv konstruktsioon? Ettekandes analüüsin kirjeldatud aspekte vaadeldes virtuaalrühma kommunikatsiooni viise ja narratiive, neis kajastuvaid ühiseid huvisid ja ajaviiteid, kirjutatud ja kirjutamata reegleid, personaalse ja rühmaidentiteedi konstrueerimise vahendeid, foorumisündmusi ning võtmeisikuid. Näidetena kasutan keskkondade <http://www.perekool.ee> ja <http://www.kodutud.com> foorumeid.

Kirjandus

Laitinen, Katja 2003. Etnograafiliselt loodud kollektiivsus. Tiiu Jaago (koost.) *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 248–258.

Tantsimise tavad ja olukorrad Kihnus 1931–2009

Ingrid Rüütel, Eesti Kirjandusmuuseum

Ettekande ja esitletava videofilm eesmärgiks on anda läbilõige Kihnu saare tantsutraditsioonist, eeskätt tantsimise olukordadest ja tavadest ning olustikust ja kultuurikontekstist, mille osaks on tantsud.

Varaseimad jäädvustused Kihnu tantsudest on tehtud avalikel üritustel, kus meelelahutusliku osa moodustab spontaanne tants. Need on Theodor Lutsu film „Meie läänerannik ja saared” (1931) ning ringvaade, mis kujutab propagandaminister Oidermaa külaskäiku Kihnu saarele (1939). Kuigi tantse on näidatud väga fragmentaarselt, on need olustikukajastustena unikaalsed.

Varaseimaks Kihnu pulmade jäädvustuseks on Tartu Riikliku Ülikooli film 1956. aastast. Nii rituaalsed kui ka tavalised seltskonnatantsud on esitatud spetsiaalselt filmimise jaoks.

2008. a pulmas on tantsud salvestatud ehedas kontekstis. Tantsivad koos kolme põlvkonna esindajad. Võib näha, kuidas tantsijad omavahel suhtlevad, kuidas tantse alustatakse ja lõpetatakse, kuidas erineb üksikute tantsijate tantsustiil ja koreograafia.

1990. aastatel oli noortel tavaks käia rannas lõket tegemas. Atmosfäär ja tantsustiil on erinev pulmade ja muude pidude meelust.

Kihnu Päevade pidustustel 1994. a. laulavad ja tantsivad ansambli Kihnumua ja lasterühma liikmed. Tantsude esitamine laval on normeeritum ja vaoshoitum, kuid kasvab hiljem üle spontaanseks tantsimiseks koos külalistega. Jaaniõhtul Linaküla rannas on hästi eristatav kohaliku rahva ja turistide tantsustiil.

1997. a. kadrikommetes võib näha erinevaid tantsimisviise erinevais olukordades, alates andide kogumisest kuni öiste kadripidudeni.

2009. a. Kihnu tantsude õhtul Pärnu Kuursaalis mängivad Kihnu Poisid. Kihnlased teevad linnarahva ümber oma tantsuringi. Pidud on eriti hoogne, seda soodustavad ansambli lugude lõpukiirendused.

Viimane salvestus pärineb 2009. a jaaniõhtust, kus läideti XVIII vabariikliku tantsupeo tuli. Siin on huvitav kõrvutada kihnlaste

ja nendega koos tantsinud tantsupeo üldjuhtide tantsustiili, aga samuti olustikku võrreldes 20. sajandi alguse avalike üritustega.

Kihnus on mitu aastakümnet eksisteerinud koos ja teineteist vastastikku mõjutades ehe tantsupärimus ja sellel põhinev taidlus. Tantsuõpetus harrastusrühmades ja koolis on andnud olulise panuse Kihnu tantsupärimuse edasikandmisel ja populariseerimisel noorte hulgas. Kõige põhjaks on aga vanema põlvkonna teadmised ja oskused ning Kihnu naiste üldine tantsulembus.

Kirjandusmuuseumi virtuaalne kelder: teooria ja praktika

Kadri Tüür, Eesti Kirjandusmuuseum

Aastatel 2010–2012 viiakse Eesti Kirjandusmuuseumis Euroopa Liidu struktuuritoetuste toel ellu digiteerimisprojekt „Eesti trükise Punase Raamatu ja eesti kultuuri käsikirjaliste alliktekstide säilivuse ja kättesaadavuse tagamine”.

Selle eesmärk on kirjandusmuuseumi kolmest arhiivist välja valitud haruldaste raamatute ja käsikirjade digiteerimine ning interneti vahendusel kättesaadavaks tegemine. Projekti lõppedes peab elektroonilisi kanaleid kaudu kättesaadavaks saama kokku 240 000 lehekülge eesti kultuuri seisukohalt olulisi trükiseid ja arhiivimaterjale nii Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogust, Eesti Rahvaluule Arhiivist kui Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist. Skaneeritavate trükiste valiku aluseks on 2005. aastal erinevate mäluasutuste koostöös valminud nimekiri „Eesti trükise Punane Raamat 1535–1850“ ja 2010. aastal koostatud nimekiri „Eesti trükise Punane Raamat 1851–1917”. Projekti raames skaneeritakse ka mitmeid teistes eesti mäluasutustes leiduvaid haruldaste trükiste ainueksemplare. Eesti Rahvaluule Arhiivist ja Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist digiteeritakse nende kogude kõige esinduslikum osa: Jakob Hurda rahvaluulekogu, Võnnu pastori Eduard Philipp Körberi käsikirjaline kodulooliste teadete kogu (19. saj algusaastaist) ning Ado Grenzsteini 18 köitest koosnev kirjakogu.

Ettekandes kirjeldan kõigepealt protsessi, mis digiteerimiseks välja valitud haruldaste trükiste ja käsikirjadega toimub: köidete läbivaatamine arhiivis ja töölehtede koostamine, trükiste bibliokirje andmete ja konkreetse eksemplari andmetega koondfailide loomine, väljaandeaktid, konserveerimine TÜ raamatukogus, skaneerimine, xml-failide loomine, tiff-ide konverteerimine ja töötlemine TÜ raamatukogu serverites, kaustadesse koondatud failide ftp abil Kivikese serverisse saatmine, failide importimine kirjandusmuuseumi repositooriumi, tehniliste metaandmete genereerimine xml-failist, sisuliste metaandmete lisamise võimalused.

Seejärel tutvume repositooriumi kasutajaliidesega (võimalusel piilume ka haldusliidest): kasutajarollide defineerimine,

sisselogimise küsimus, otsinguparameetrid, eri tüüpi failid, nende lehitsemine ja allalaadimine, kasutajalogi.

Digiteerimisprojekti töö tulemuseks on kõrge kvaliteediga pildifailid, mis oma vormingu ja metaandmete poolest vastavad digitaalse ainese pikaajalise säilitamise rahvusvahelistele standarditele. Need on digitaalsed koopiad analoogmaterjalist, mitte OCR-itavad failid või tekstifailid. Selles mõttes on projekt pigem digitaalsete, lehitsemisele mittekuuluvate tagatiskoopiate ning madalama resolutsiooniga kasutuskoopiate hoidla kui uurijasõbraliku materjali andmebaasi loomine. Samas peavad kasutuskoopiad olema kõigile hõlpsasti kättesaadavad, otsitavad ja lehitsetavad. Hoidlas olevad failid tuleb püsilinkide kaudu seostada arhiivides arendatud sisulisi metaandmeid sisaldavate andmebaasidega (MARI, ELLEN, Kreutzwaldi sajand, Grafo), samuti välisandmebaasidega (ESTER). Andmebaaside liidestamine ja standardkujuliste metaandmete loomine nende automaatse konverteerimise võimaldamiseks on olulised küsimused, mis repositooriumi-projekti tulevikku ja kavandatavat ühtset Eesti e-varamut silmas pidades nõuavad ühist mõttetööd ja kokkuleppeid – nii töörühmade kui ka asutuste tasandil.

***Tädi Maali* – kas ainult maanaise stereotüüp?**

Ell Vahtramäe, Eesti Põllumajandusmuuseum

Troobi *tädi Maali* tõi publiku ette Lennart Meri seoses Eesti astumisega Euroopa Liitu. Kord presidendi suus kõlanuna, arendas meedia troopi edasi. Rohke kasutus nii meedia kui ka selle vastuvõtjate hulgas annab tunnistust kujundi mõistetavusest ja elujõust.

Ettekande allikateks on ajakirjanduses ilmunud artiklid, kus kasutatakse *tädi Maalit*, netikommentaarid, netinimed ja küsimusele „Kes on *tädi Maali*?” saadud vastused, mille põhjal vaadeldakse, kuidas kuvab *tädi Maalit* meedia ja kuidas lugejad, millised on troobi kasutusala ja funktsioonid.

Mis on FES?

Asta Õim, Katre Õim, Eesti Kirjandusmuuseum

FES on eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik. See on *wordnet*-tüüpi tesaurus ning kujutab endast väljendikogu, kus väljendid pole organiseeritud mitte tähestikuliselt, vaid mõisteliselt sisuseoseid (semantilisi seoseid) pidi. Arvutis eksisteerib tesaurus andmebaasina. Sõnastik kui semantilis-leksikaalne keeletehnoloogiline ressurss sisaldab 20 755 fraseologismi, mida on analüüsitud kognitiivse keeleteaduse põhimõtetel.

Sõnastikus käsitatakse fraseologismina konventsionaalset sõnaühendit, mille mõistmiseks ei piisa ainult keele grammatikareeglite ja sõnavara tundmisest.

Sõnastiku alusandmed (fraseologismid, nende kogumiskihelkond, kasutuskontekst) pärinevad „Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaasist”, mis rajaneb Eesti Rahvaluule Arhiivi kõnekäänukartoteegi keelematerjalil. See on kogutud põhiliselt 20. sajandi esimesel poolel, uusimad andmed piirduvad 1980ndate aastatega.

Nimetatud andmebaasis on ligikaudu 35 000 tüpoloogilist üksust. Viimaste hulgas on nii fraseologisme kui ka väljend- ja ühendverbe, mitteidiomaatilisi ja/või mittekinnistunud keelendeid ning kujundkõne ainukasutusjuhtumeid.

Sõnastik järgib ühtset ontoloogilist mõistehierarhiat, kus on mõistetevaheliste semantiliste seoste näitamiseks vahet tehtud mõistekategooriatel, mõisteklassidel, üldmõistetel ja mõistetel. Mõisteüldistused on tehtud olemasoleva materjali põhjal. Võimalik, et mahukama materjali korral oleksid just üldmõisted ja mõisted kujunenud pisut teistsugusteks.

Fraseologisme on sõnastikust lihtne leida ka siis, kui kasutaja ei tea, millist konkreetset sõnaühendit või selle vormi otsida, kuid suudab otsitavat seostada mõne ette antud mõistekategooriaga. Mõistekategooriaid on seitse: MAAILM JA LOODUS, INIMENE, ÜLELOOMULIKUD NÄHTUSED, KVALITEET, HULK JA MÄÄR, AEG, FUNKTSIONAALSED VÄLJENDID.

Sõnastiku põhiüksused on ligi 2000 mõistest artiklit, mille koostamisel on lähtutud Eesti kõnekäändude ja fraseologismide mõistestikus (<http://haldjas.folklore.ee/justkui/moiste.php>) eristatud

mõistetest. Viimaseid on olulisel määral konkretiseeritud ja toimetatud. Mõisteartikli keskmes on vastava mõistega seotud ja seega suhteliselt lähedase tähendusega fraseologismid. Polüsemilised või homonüümsed fraseologismid (mida on 6058) kuuluvad mitmesse mõisteartiklisse. Seega on sõnastikus kokku 26 813 tähendusüksust. Lisaks üldisele tähendusele antakse mõisteartiklis infot fraseologismide kasutuse, süntaktilise struktuuri, vormistiku ja leviku kohta.

- Fraseologismid esitatakse sõnastikus lemma kujul. Tüüpjuhul on fraseologismi lemma kõige selgem, tavalisem ja sagedasem morfosüntaktiline kuju, millega fraseologism oma idiomaatilist tähendust ja funktsiooni aktiveerib.

- Kasutusnäited 1) selgitavad ja täpsustavad fraseologismi tähendust või osutavad fraseologismi kasutusvaldkonnale, 2) selgitavad fraseologismi kasutamist ning formaalset (s.o morfosüntaktilist, süntaktilist ja leksikaalset) teisenemist konkreetsete kasutussündmuste käigus ja loomulikes seostes.

Kui näited sisaldavad fraseologismi murdevariante, on olulisemate murdesõnade juures toodud nende kirjakeelne vaste. Selge ja ladusa näite huvides on kasutukonteksti mõnikord kärbitud ja keeleliselt toimetatud.

Näidete järjestamisel on arvestatud sõnaühendi formaalset teisenemist fraseologismi lemma suhtes.

Näited puuduvad, kui alusandmed ei ole näidanud fraseologismi kasutust ja teisenemist loomulikus keeles. Fraseologismi semantiline teisenemine kajastub sõnastiku mõistepuus.

- Sõnastikus on fraseologismi kui terviku funktsioneerimist ja lemmat arvestades vahet tehtud mittelauselistel ja lauselistel fraseologismidel.

Lause moodustajate hulgas on eristatud eri tüüpe fraase ja peasõnata sekundaartarindeid. Tinglikult on fraaside hulka loetud ka loova sõnamoodustuse tulemusel tekkinud rohked idiomaatilised liitsõnad. Peasõnata sekundaartarindite eristamise on ühelt poolt tinginud nende sagedus ja teisalt küllalt korrapärane ehitus: kõik need fraseologismid sisaldavad subjektiarnast nimetavas käändes komponenti ja mingit muud nominaalset lauseelementi.

Sõnastikus esitatakse fraseologismide lemmade osiste struktuur (nt tüvi, järelliide, lõpp), sõnaliik ja kääne.

- Fraseologismide lemmad on analüüsitud morfoloogilise analüsaatoriga ESTMORF. ESTMORFi jaoks tundmatute sõnade analüüsimisel on kasutatud oletajat, kuid paljud murdesõnad on morfoloogiliselt siiski analüüsimata.

Töö on finantseeritud EKKTT08-29 „Eesti fraseologismide elektroonilise alussõnastiku loomine” raames

Tagasi Tammiku Rahaaugumäele. Kas kohanimes on lugu sees?

Mare Kalda, Eesti Kirjandusmuuseum

Juunis 2007 korraldas Akadeemiline Rahvaluule Selts kultuuri-loomis-folkloristliku seminar-retke Lääne-Virumaale. Välitöid, seminari ning seltskondlikku tegevust ühendava sündmuse käigus suundusid retkest osavõtjad matkajuht Tõnno Jonuksi eestvedamisel pikas reas mööda viljapõllu serva Tammiku Rahaaugumäe muistse linnamäe poole. Küllap on põhjust selle ühiselt külastatud paiga juurde veelkord (virtuaalselt) tagasi pöörduda.

Evald Tõnisson oletas, et linnus jäi mingil põhjusel lõpuni valmi-mata ja et kultuurikiht mäel puudus. Tema kirjeldus pakub sisuka viite kohalikule aardedraditsioonile. Koht on saanud nime legendaarse rahaaugu järgi, mida kinnitavad mitmed varanduseotsijate kaevatud augud linnuse õuel.

Rahaaugumäe kohta on aegade jooksul arhiveeritud rikkalik kogu jutuvariante, nii rändmuistendeid kui inimestega tegelikult juhtunud sündmuste jäädvustusi. Ühtlasi on künkaid varjav metsatukk ja sellega seotud rahvajutud huvitavaks näiteks, kuidas kohanimi resümeerib jutu.

Kui tavaline on Eesti traditsioonis, et aardemuistenditega seotud koht ja kohanimi paistavad kinnitavat ühte ja sama? Tutvustamisele tuleb põhiliselt Rahaaugumäe juhtum, kuid narratiivseid ja virtuaal-geograafilisi näiteid koguneb ka mujalt.

Teesid ja ettekanne on seotud Eesti Teadusfondi kultuuriuuringute projektidega SF0030181s08 ja ETF8137.

Kirjandus

Basso, Keith 2005. *Wisdom Sits in Places. Notes on a Western Apache Landscape*. Keith Basso & Steven Feld (toim). *Senses of place*. Santa Fe (New Mexico): School of American Research Press, lk 53–90.

Saar, Evar 2008. *Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem*. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 22. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tõnisson, Evald 2008. *Eesti muinaslinnad*. Muinasaja teadus 20. Tartu-Tallinn: Tartu Ülikool & Tallinna Ülikool.

Paröömiline pilguheit Tartu avalikku linnaruumi

Piret Voolaid, Eesti Kirjandusmuuseum

Ettekandes tuleb vaatlusele paröömiline (vanasõnalis-fraseoloogiline) element Tartu avalikus ruumis. Avaliku ruumi mõiste otsene kasutus on võrdlemisi uus ja selle moodne tähendus kui pärineb 20. sajandi teisest poolest. Avaliku linnaruumina mõistat uurimuse kontekstis tasuta kõigile ligipääsetavat dünaamilist ruumi (sh urbanistliku ruumi olulisi elemente – ostu-, kultuuri- ja vabaajakeskused, jaamad jne), mis sisaldab linnaelu väärtusi, sümboleid ja märke.

Ettekande eesmärk on analüüsida paröömilise ainese osakaalu ja tähendusi järgmiste vaatlusaluste allikate lõikes:

- 1) grafitis ehk avalikes paigus (anonüümselt) joonistatus, kritseldatus ja kirjutatus;
- 2) rahvusvahelise noorterühmituse Loesje genereeritud spetsiifilistes posteritextides, mida on alates 2004. aastast kleebitud Tartu majaseintele, elektrikilpidele, laternapostidele jne (posterikogu leidub paralleelselt eesti, inglise ja vene keeles aadressil <http://www.loesje.ee>);
- 3) professionaalses disainis (ettevõtte- ja tänavareklaamid jne).

Multimodaalsete tekstide analüüsimisel keskendun paröömika traditsioonilise ja improvisatoorse, globaalse ja lokaalse vahekorrale. Hüpoteesiliselt on huviväärne, kas ja kuidas rakendatakse nimetatud kolmes kultuurilmingus paröömilist elementi meeluse, identiteetide, platvormide ja ideede väljendamisel. Vanasõnade ja ütluste (nii endistes vormides kui ka tänapäeva olustikuga kohandatuna) kasutus avalikus ruumis näitab, kuidas inimesed üksi või kollektiivselt ümbritsevat eluolu (sõna)loominguliselt näevad või kajastavad.

Ettekanne on valminud ETF sihtfinantseeritava teema SF0030181s08 „Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” ning grantide ETF 8149 „Kultuurirotsessid muutavas ühiskonnas: Traditsioon ja loovus postsotsialistlikus huumoris” ja ETF 8137 „Kultuurirotsessid Interneti kogukondades. Narratiivid, väärtushinnangud ja koaloome” toetusel.